

УДК 598.20:591.524 (477)

М.О. Тарасенко

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів

e-mail: lanius@meta.ua

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА БІОТОПНИЙ РОЗПОДІЛ ПТАХІВ РОДИНИ СОРОКОПУДОВІ (*LANIIDAE*) В УМОВАХ ПОДІЛЛЯ

Чисельність та біотопний розподіл птахів родини Сорокопудові (*Laniidae*) в умовах Поділля. – Тарасенко М.О. – В роботі проведено аналіз біотопного розподілу та чисельності сорокопудів в природних та культурних ландшафтах Поділля. Також здійснено порівняння чисельності сорокопудів на території Поділля та суміжних територіях. Сорокопуд терновий є дуже чисельним та чисельним птахом як природних, так й культурних ландшафтів з чисельністю в 0,9-11,9 пар/10 га, сорокопуд сірий – звичайний вид дорожніх та лісокультурних ландшафтів, та рідкісний – в інших, з чисельністю в 0,003-0,145 пар/10 га, а сорокопуд чорнолобий – є звичайним видом лише в дорожніх ландшафтах, в інших – рідкісний та дуже рідкісний, з чисельністю в 0,023-0,069 пар/10 га. Визначальними умовами гніздових територій птахів родини *Laniidae* є гетерогенність гніздових біотопів та наявність присад.

Ключові слова: сорокопуд терновий, сорокопуд сірий, сорокопуд чорнолобий, чисельність, біотопний розподіл.

Численность и биотопическое распределение птиц семейства Сорокопутовые (*Laniidae*) в условиях Подолья. – Тарасенко М.А. – В работе проведен анализ биотопического распределения и численности сорокопутов в естественных и культурных ландшафтах Подолья. Также осуществлено сравнение численности сорокопутов на территории Подолья и сопредельных территориях. Сорокопут-жулан является массовым и численным видом как естественных, так и культурных ландшафтов с численностью в 0,9-11,9 пар/10 гектара, сорокопут серый – обычный вид дорожных и лесокulturных ландшафтов, и редок – в других, с численностью в 0,003-0,145 пар/10 гектара, а сорокопут чернолобый – является обычным видом лишь в дорожных ландшафтах, в других – редок и очень редок, с численностью в 0,023-0,069 пар/10 гектара. Определяющими условиями

гнездовых территорий птиц семейства *Laniidae* является гетерогенность гнездовых биотопов и наличие присад.

Ключевые слова: сорокопуд-жулан, сорокопуд серый, сорокопуд чернолобий, численность, біотопическое распределение.

Вступ

Більша частина території, придатної для гніздування сорокопудів, зосереджена в Центральній та Східній Європі, зокрема, в межах Східноєвропейської рівнини. Протягом тривалого часу вона перебувала під впливом антропогенних змін, що призвело до виникнення сільськогосподарського ландшафту пасторального типу, який характеризується чергуванням острівних лісів з оброблюваними полями, луками та пасовищами, які розмежовані лісосмугами та поодинокими деревами й кущами. Однак, такий тип ландшафту зберігся не по всій території, а лише там, де інтенсивний спосіб ведення сільського господарства був неможливим, через складні орографічні (гористість та заболоченість території) та несприятливі едафічні (малородючі ґрунти) умови та, відповідно, переважання традиційних, невиснажливих методів господарювання.

З представників родини *Laniidae* на території Поділля гніздяться терновий *Lanius collurio*, сірий *Lanius excubitor* та чернолобий *Lanius minor* сорокопуди. Усі вони тяжіють до перехідних біотопів – в яких ділянки дерево-чагарникової рослинності межують з відкритими просторами. Такий гніздовий стереотип притаманний усім сорокопудам, які гніздяться в межах Європи [52]. Загалом, чисельність та біотопний розподіл сорокопудів, в умовах Поділля, обумовлені особливостями ландшафтів та станом гніздових біотопів, які набули значного перетворення внаслідок господарської діяльності людини.

Характеристика території досліджень

Різноманіття ландшафтів Поділля пов'язане з тим, що північна його частина характеризується слабою розчленованістю території, широкими річковими заплавами з луками та заплавами вільховими лісами, тоді як південна – значною еродованістю земель, вузькими річковими долинами та межиріччями з переважанням схилових суходільних луків, чагарникових рідколісь та байрачних грабово-букових та грабово-дубових лісів, які місцями виходять на вузькі межиріччя [11].

Сприятливі природно-кліматичні умови Поділля призвели до інтенсивного розвитку сільського господарства, що призвело до скорочення площ природних територій. Зокрема, лучні степи на межиріччях були розорані, проведена меліорація заплавної землі, значно скоротилась площа лісів, зросла еродованість земель. В свою чергу, на сільськогосподарських землях з'явилась система вітрозахисних та пришляхових лісосмуг, частина земель була зайнята фруктовими садами, збільшилась площа населених пунктів, для яких характерна наявність дерево-чагарникових насаджень, представлених парками, приватними садками, рудеральними зонами підприємств та околиць населених пунктів. Еродовані землі випадають з системи сільського господарства, частина з них заростають дерево-чагарниковою рослинністю.

Занепад сільського господарства в 90-х роках ХХ століття призвів до різкого скорочення оброблюваних площ та сприяв масштабним сукцесійним змінам в межах сільськогосподарських угідь.

Матеріал і методика досліджень

Матеріал дослідження зібрано в гніздовий період, протягом 2002-2011 рр. на території Західного, Східного, Північного Поділля та Подільського Побужжя. Дослідження проводились в межах природних та антропогенно перетворених ландшафтів Поділля.

Обліки чисельності птахів здійснювалися на постійних маршрутах в середньому 2-3 рази за період у кожному біотопі, з квітня до листопада, без

обмеження ширини трансекти з наступним підрахунком щільності (пар/10 га) [21].

Поділ птахів за категоріями чисельності в обстежених біотопах подано за О.П. Кузякіним (1962): масові – 50-500 пар/10 га, дуже численні – 5-50 пар/10 га, численні – 0,5-5 пар/10 га, звичайні – 0,05-0,5 пар/10 га, рідкісні – 0,005-0,05 пар/10 га та дуже рідкісні – 0,0005-0,005 пар/10 га.

При визначенні чисельності птахів використана класифікація природних та антропогенних ландшафтів Поділля Г.І. Денисика (2006).

Результати дослідження та їхнє обговорення

Характер поширення та чисельність сорокопудів, в умовах Поділля, обумовленні гетерогенністю природних та культурних ландшафтів. Так, птахи віддають перевагу перехідним екотонам, які характеризуються певними умовами. Так, розріджена дерево-чагарникова рослинність, поодинокі кущі та дерева використовуються птахами для розміщення гнізд, природні та штучні присади – для вистежування здобичі, а відкриті території, що межують з насадженнями – для полювання [36, 37, 38, 39, 40, 41].

Сорокопуд терновий *Lanius collurio* під час гніздування віддає перевагу кущам верболозів *Salix sp.* та узліссям вільшняків *Alnus sp.*, порослих заростями ожини *Rubus caesius* та глоду *Crstsepus sp.*, на широких річкових заплавах в північній та центральній частинах Поділля. В південній частині Поділля птах гніздиться переважно на схилових степових ділянках та пасовищах, з розрідженим чагарником, фруктових садах та на узліссях широколистяних лісів [35].

Загалом, такий розподіл гніздових територій сорокопуда тернового характерний і для інших регіонів європейського гніздового ареалу. Так, в традиційному сільськогосподарському ландшафті Великопольської низовини, Південної Скандинавії, Прибалтики, північноєвропейській частині Російської федерації сорокопуд терновий віддає перевагу лучним масивам широких річкових заплавл з поодинокими кущами верби, паростю вільхи та

берези [27, 28, 50, 51] й невеличким лісовим масивам, оточених орними землями [55]. Птах уникає суцільних лісових та великих лучних масивів [26].

На Розточчі сорокопуд терновий також гніздиться на свіжих просіках та узліссях, на лучних ділянках в заплавах річок та на берегах озер, вкритих верболозами та чагарником, тяжіє до культурного ландшафту, поселяючись обабіч доріг, на околицях сіл та в садках [12, 31].

Однак, в ландшафтах лісостепу птах обирає для гніздування схилі частини річкових заплав, узлісся байрачних лісів, заростаючі лісові вирубки, які межують з орними землями, призалізничні лісосмуги та сади, околиці сіл та міст [5, 6, 17, 22], а також густі зарості чагарнику – терену *Prunus spinosa*, глоду, груші дикої *Pyrus communis*, ожини, бузини чорної *Sambucus nigra* та шипшини *Rosa sp.*, які зустрічаються на узліссях, по річкових схилах та вздовж доріг [42,43].

Більша частина території Поділля в сучасний період представлена антропогенними ландшафтами в яких відмічена досить висока чисельність сорокопуда тернового (Рис. 1). Так, в лучно-пасовищних ландшафтах він є дуже численним птахом. Висока чисельність птаха пов'язана з низкою сприятливих умов – мозаїчність ландшафтів, наявність придатних для гніздування місць, які представлені густими колючими кущами, наявність присад та невисокий травостій, що забезпечують оптимальні умови для чатування та ловлі здобичі. Висока чисельність сорокопуда тернового в лучно-пасовищних ландшафтах Поділля відмічена й іншими дослідниками, зокрема в заповіднику «Медобори», де птах є багаточисельним видом степових схилів товтр, узлісь та суходільних лук заповідника [15].

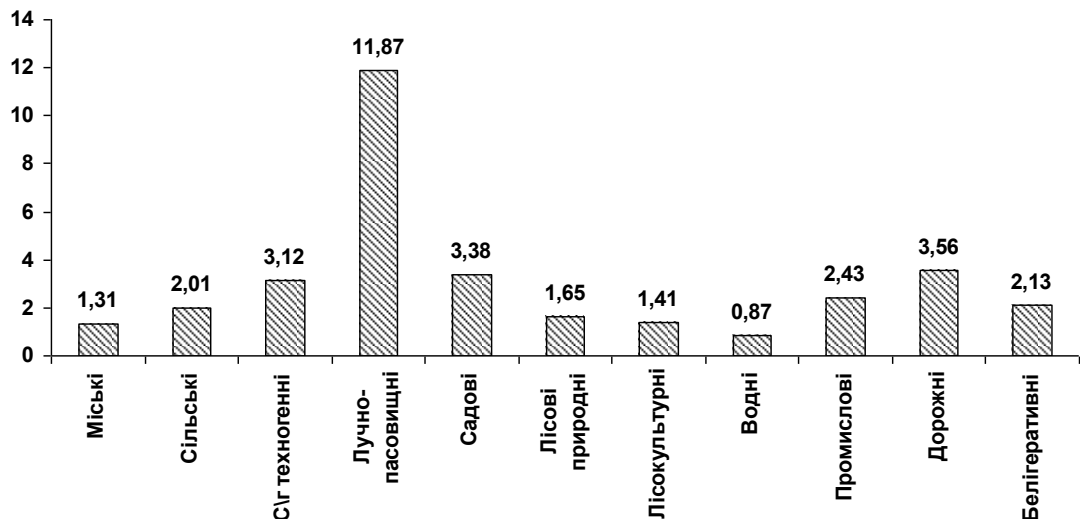

Рис. 1. Чисельність та біотопний розподіл сорокопуда тернового *Lanius collurio* в ландшафтах Поділля (пар/10 га)

В інших типах ландшафтів, зокрема, міських, сільських, сільськогосподарських техногенних (залишки моторно-тракторних станцій, польових бригад, складів міндобрив), садових, лісових природних (узлісся широколистяних лісів), лісокультурних (вітрозахисні лісосмуги), водних (прибережних смугах), промислових (рудеральні зони міст та сільськогосподарських тваринницьких комплексів), дорожніх (придорожні лісосмуги), белігеративних (фортифікаційні споруди періоду II Світової війни) птах є численним і його щільність коливається в межах 0,9-3,6 пар/10 га.

Отримані результати чисельності сорокопуда тернового співставні з показниками на суміжних територіях. Так, на узліссях буково-грабових лісів Буковини чисельність птаха складає 0,9 пари/10 га [33], в садах Молдови – 0,9-6,4 пари/10 га [3], в зелених паркових зонах міст лісостепової зони України та Молдови – 0,8-3,2 пар/10 га [8, 44], в селітебній зоні сіл Молдови – 3,4 пар/10 га [45]. Досить висока щільність птаха характерна для міських та сільських кладовищ на суміжних територіях, зокрема, Придністровської Молдавської республіки – 5,8-13,8 пар/10 га [44, 45].

Відносно невисока чисельність птахів в лісокультурному ландшафті Поділля пов'язана зі старінням вітрозахисних лісосмуг. Також, зниження чисельності сорокопуда тернового в старих вітрозахисних лісосмугах відмічено в Молдові [10]. В вітрозахисних лісосмугах Буковини його щільність не перевищує 0,5 пар/10 га [32].

Сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, за умов значного сільськогосподарського освоєння території Поділля, віддає перевагу лінійним біотопам, а саме – пришляховим та вітрозахисним лісосмугам, які межують з відкритими сільськогосподарськими угіддями. Їх частка складає більше половини виявлених гніздових біотопів і сягає 75,2%. Так, в пришляхових лісосмугах виявлено 63,4%, а в вітрозахисних – 11,8% усіх гнізд.

З пришляхових птахи віддають перевагу лісосмугам вздовж автошляхів з твердим покриттям (83,1%). Переважна більшість лісосмуг, де виявлені гнізда (76,3%) розташовані вздовж другорядних автошляхів, що сполучають між собою села й характеризуються низьким рівнем автомобільного навантаження. Частина гнізд знайдена в пришляхових лісосмугах, що розміщені на околицях населених пунктів (23,7%).

В пришляхових лісосмугах з ґрунтовим покриттям виявлено 17,0% гнізд. Переважна більшість лісосмуг, в яких гніздяться птахи, розміщені обабіч фруктових садів, які межують з полями (80,0%). Ще 20,0% гнізд виявлено в пришляхових лісосмугах, які лежать через орні землі.

Вітрозахисні лісосмуги, в яких виявлені гнізда сорокопуда сірого розмежовують поля з зерновими та технічними культурами.

Значна частка гнізд в лінійних біотопах, – 83,1%, знайдені в пришляхових лісосмугах, які розташовувались обабіч автошляхів з твердим дорожнім покриттям. Переважання серед лінійних біотопів лісосмуг вздовж автомобільних шляхів з твердим покриттям пов'язано з наявністю присад. В лінійних біотопах Поділля присади представлені високими деревами, поодинокими кущами та мережами ліній електропередач. Саме наявність

мережі ліній електропередач, які птахи використовують в якості основного типу присад є одним з головних чинників при виборі гніздової території. В переважній більшості випадків в обстежених гніздових територіях лінії електропередач проходять паралельно лісосмугам, та розміщені між лісосмугами та відкритими просторами (орними землями, луками та пасовищами), які використовуються птахами в якості мисливських угідь. Лісосмуги вздовж автошляхів з ґрунтовим покриттям та вітрозахисні лісосмуги, хоча й характеризуються нижчим рівнем турбування з боку людини, не завжди супроводжуються мережами ЛЕП, що й визначає пріоритети під час вибору місць гніздування.

Тяжіння до лінійних гніздових біотопів, в умовах значного перетворення природних ландшафтів, виявлено й в інших регіонах. Зокрема, в умовах інтенсифікації сільського господарства Західної та Південно-Західної Польщі більше половини гнізд виявлено в лісосмугах [56]. Гніздяться птахи в лісосмугах, хоча й не в значній кількості, в межах територій з переважанням традиційного сільського господарства – в Швабському нагір'ї Південно-Західної Німеччини [62], федеральній землі Нижня Австрія [60] та Люксембурзі [49].

Частина гнізд сорокопуда сірого в умовах сільськогосподарських угідь Поділля – 10,7%, виявлена в рудеральних зонах сільськогосподарських комплексів спеціального призначення. До таких належать моторно-тракторні станції, склади отрутохімікатів та інші с/г споруди. Птахи обирали для гніздування комплекси, які знаходяться на відстані $0,5 \pm 0,3$ км (в межах 0,2-1,0 км) від населених пунктів. Переважна більшість цих структур вилучена з експлуатації в 90-ті роки ХХ століття, після розвалу колективних господарств і знаходяться в занедбаному, напівзруйнованому стані. Низка сприятливих факторів робить с/г споруди з їх рудеральними зонами та мережею ЛЕП привабливими місцями для гніздування сорокопуда сірого. Зокрема, зовні вони оточені полями, пасовищами та землею під паром. Для

них характерна наявність мереж ЛЕП. В свою чергу рівень турбування з боку людини в них досить низький [40].

Незначна частка гнізд також знайдена на поодиноких деревах край городніх ділянок поблизу сіл (2,2%), в садах на околицях населених пунктів (2,2%) та на кладовищах (2,2%). В переважній більшості це території сильно захарашені чагарником, або ж поодинокі дерева та кущі, які мають вільний підліт з відкритого простору – городів або ж полів. Низька частка гнізд виявлених на околицях населених пунктів пов'язана зі значним антропогенним та зоогенним тиском.

Природні біотопи в умовах Поділля, в якості гніздових територій сорокопудом сірим використовуються зрідка. Так, в чагарниковому степу птахи гніздилися в 6,4% випадків, а на узліссях – 1,1%.

Хоча в північно-східній частині європейського ареалу сорокопуд сірий гніздиться переважно в природних біотопах, або в тих, де діяльність людини останнім часом обмежена до мінімуму або ж припинена взагалі. Так, у Вітебській та Берестейській областях Білорусі птахи гніздяться переважно на верхових болотах, вздовж покинутих та затоплених ділянок торфорозробок, невеличких соснових лісках на піщаних острівцях посеред боліт [53], або ж в сільськогосподарських угіддях, які не обробляються, на меліорованих торф'яниках, а також в заплавах річок та на низовинних болотах [29, 30].

В Україні, в гніздовий період дорослі птахи та випоршки сорокопуда сірого відмічені в 30-ти кілометровій зоні відчуження ЧАЕС, на околицях покинутих сіл [9].

В умовах Поділля сорокопуд сірий гніздиться неподалік від населених пунктів. Відстань від гнізда до найближчого населеного пункту становить $0,7 \pm 0,6$ км (в межах 0,1-2,1 км). В 14,1% випадків гнізда було виявлено на краю населених пунктів.

Чисельність сорокопуда сірого коливається в залежності від рівня антропогенного перетворення природних територій [49, 59, 63] та забруднення природного середовища, внаслідок якого збіднюється кормова

база [48, 49], а також природнокліматичних умов як в гніздовий так і позагніздовий періоди [48].

За твердженням М.Шона (1994) сорокопуд сірий вимушений гніздитись в агроландшафтах, через зникнення природних гніздових біотопів, та пристосовуватись до нових умов середовища існування, тоді як в країнах Східної Європи та Азії птахи гніздяться переважно на природних територіях або в біотопах з низьким рівнем антропогенної трансформації.

В умовах Поділля сорокопуд сірий віддає перевагу антропогенним ландшафтам. Він є звичайним видом дорожніх та лісокультурних ландшафтів. В більшості ландшафтів він є рідкісним й лише в природних лісових – дуже рідкісним видом (Рис. 2).

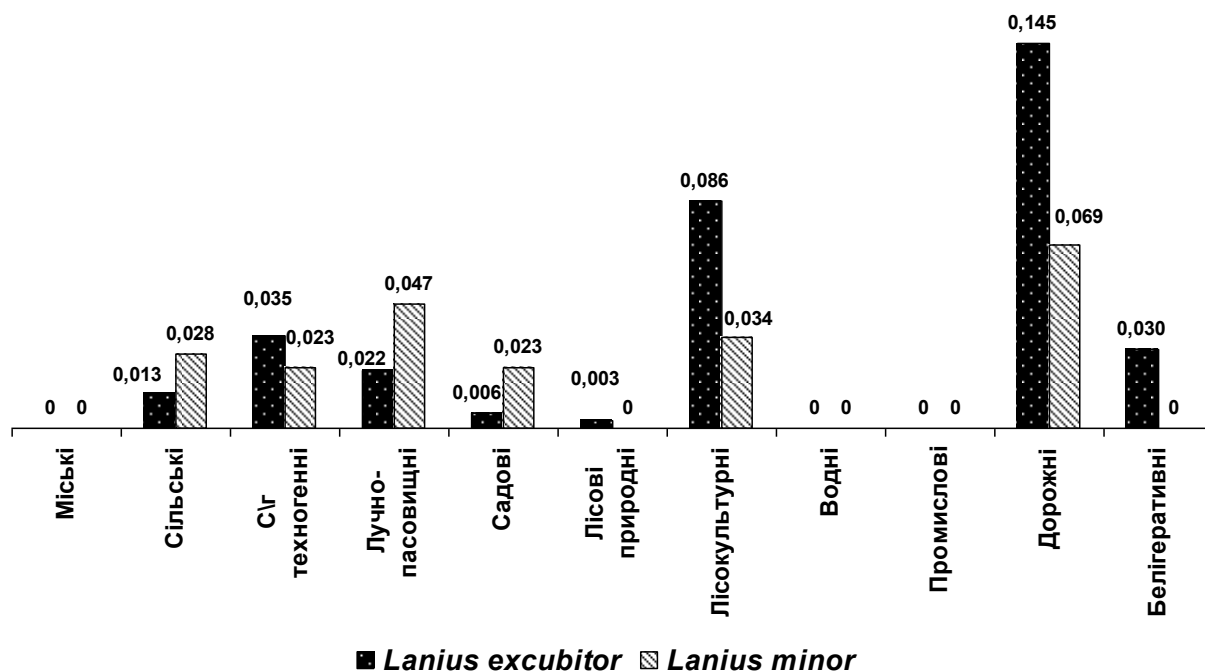

Рис. 2. Чисельність та біотопний розподіл сорокопуда сірого *Lanius excubitor* та сорокопуда чорнолобного *Lanius minor* в ландшафтах Поділля (пар/10 га)

Загалом, в межах європейського ареалу сорокопуд сірий є рідкісним гніздовим птахом, який демонструє тенденцію до зменшення чисельності [57].

Головним чинником, який призводить до зниження чисельності є зменшення придатних для гніздування біотопів. Так, в Польщі, на територіях з різним рівнем освоєння природних біотопів, чисельність птаха коливається в межах 0,7-31,8 пар/100 км² [59]. В природних біотопах Північної Білорусі чисельність сорокопуда сірого в гніздовий період, на болотах різних типів є досить високою й складає 36,0 пар/100 км² [53].

Слід зазначити, що на території України, до 80-х років ХХ століття, сорокопуд сірий був дуже рідкісним видом, поодинокі випадки гніздування якого реєструвались переважно на Поліссі [4], в Карпатах та Передкарпатті [34], Закарпатті [25] та Буковині [16]. Однак, починаючи з кінця 80-х років, почала зростати його чисельність та розширюватись ареал поширення. Так, на території Київського Полісся, в межах зони відчуження ЧАЕС, площа якої складає 30 км², в період 1999-2001 рр. в 5-8 постійних місцях спостерігали дорослих та молодих птахів в гніздовий період [9]. В перерахунку на щільність цей показник становить 16,7-26,7 пар/100 км². Досить високою є щільність сорокопуда сірого на Волині. Так, в околицях с. Борки Любешівського р-ну на площі в 25 км² в окремі роки протягом 1998-2004 рр. реєструвалось 8-12 територіальних пар або виводків [23], що в перерахунку становить 25-48 пар/100 км². Висока чисельність птаха зареєстрована в цей період й на суміжних територіях. Так, в Південно-Західній Білорусі, в Ляховицькому р-ні Берестейської області, чисельність птаха на початку ХХІ століття становила 26,5 пар/100 км² [29].

На Поділлі також відмічено зростання чисельності сорокопуда сірого. Так, кількість гнізд, виявлених в межах території Західноподільського Придністер'я з 2005 р. до 2010 р. виросла в 3,3 рази.

На нашу думку, зростання чисельності сорокопуда сірого на території Поділля, пов'язане з занепадом сільського господарства України в 90-х роках ХХ століття, що призвело до покращення кормової бази, зниження фактору турбування, а також низькою чисельністю основного топичного та трофічного конкурента – сорокопуда чорнолобого.

Сорокопуд чорнолобий *Lanius minor* Сорокопуд чорнолобий до кінця ХХ століття гніздився в Західній Україні в біотопах [36, 43], які зараз активно заселяються сорокопудом сірим.

Так, в другій половині ХХ століття сорокопуд чорнолобий відмічався на гніздуванні вздовж узлісь мішаних та широколистяних лісів, фруктових садах та дерево-чагарникових насадженнях вздовж автомобільних та залізничних шляхів, в заплавах рік [16, 25, 36].

За твердженням М.В.Шарлеманя (1938) сорокопуд чорнолобий віддає перевагу групам високих листяних дерев, переважно осокорів та верб, які межують з відкритими площами луків та орних земель.

Досить часто місця гніздування сорокопуда чорнолобого межують з сільськогосподарськими угіддями, на яких птахи ловлять комах [19, 24].

Д 30-х років ХХ століття птах вважався чисельним гніздовим видом південної частини Поділля [2, 24, 46]. В другій половині ХХ століття Ф.Й.Страутман (1963) вважав його повсюди досить звичайним, хоча й нечисленним птахом. На сьогодні чисельність чорнолобого сорокопуда в лісостеповій зоні різко скоротилась [18].

Загалом, в лісовій та лісостепових зонах України птах гніздиться нерівномірно. В окремих випадках відмічається висока чисельність. Так, В.М. Грищенко зі співаторами (1996) вказує на високу чисельність сорокопуда чорнолобого в нижній течії Сули, тоді як в Кролівецькому та Конотопському районах Сумської області приводить його як рідкісний та зникаючий вид Сумської області [13].

Цікавим є факт тяжіння сорокопуда чорнолобого до поселення у вільних колоніях. Так, у Франції (провінція Безьє) було знайдено 25 пар птахів на площі 24 км², яка розміщувалась у центрі найбільшого винограднику Європи [58], в Центральній Словаччині чисельність птахів досягала 23-26 пар/10 км² [54].

На території України він також має тенденцію до гніздування у вільних колоніях, однак лише в степовій зоні. Так, на одній з лісосмуг Одеської

області, на ділянці протяжністю близько 400 м при 15-метровій ширині смуги, було знайдено 8 гнізд сорокопуда чорнолобого з пташенятами [1].

Такі ж поселення виявлені в степовому Криму, де чисельність сорокопуда чорнолобого в старих та середньовікових лісосмугах коливалась в межах 40-60 пар/10 га [19].

На території Поділля нами було виявлено два гнізда сорокопуда чорнолобого на ділянці чагарникового степу, які не зважаючи на значну площу та однорідність біотопу розміщувались на відстані 100 м одне від одного. При цьому відмічені конфлікти між самцями на межах гніздових територій.

Загалом, на території Поділля сорокопуд чорнолобий гніздиться на ділянках чагарникового степу, вітрозахисних та придорожних лісосмугах. Також птах гніздиться на околицях сіл. Загалом чисельність птаха невисока, він є звичайним видом лише в дорожніх лісосмугах, тоді як в інших ландшафтах – рідкісним видом (Рис. 2).

Висновок

Таким чином, сприятливі природно-кліматичні умови та результат впливу окремих антропогенних факторів, формують ландшафти сприятливі для гніздування сорокопудів в умовах Поділля.

Тяжіння до розрідженої дерево-чагарникової рослинності в період гніздування свідчать про те, що в умовах високої сільськогосподарської перетвореності території, сорокопуди проявляють пластичність у виборі місць гніздування, використовуючи комплекс сприятливих умов та займають для гніздування, окрім природних ландшафти антропогенного походження, що значно підвищує їх резистентність до впливу антропогенних факторів, та проявляється збільшенням чисельності та розширенням меж ареалу й свідчить про активний процес їх синантропізації.

Список використаних джерел:

1. Березюк И.В. Жулан и чернолобый сорокопут в культурном ландшафте окрестностей Одессы / И.В. Березюк, В.С. Греков // Новости орнитологии. Материалы IV Всесоюзной орнитологической конференции. – Алма-Ата, 1966. – С. 31-32.
2. Бучинский П. Экскурсія по Днестру въ 1914 г. / П. Бучинский // Записки общества Подольскихъ естествоиспытателей и любителей природы. – Каменец-Подольский, 1915. – Т. 3. – С. 217-235.
3. Бучучану Л.С. Экология размножения птиц в садах Молдовы / Л.С. Бучучану, Т.Н. Цибуляк // Экология и охрана птиц и млекопитающих в антропогенном ландшафте. – Кишинев, 1992. – С. 50-61.
4. Воїнственський М.А. Визначник птахів УРСР / М.А. Воїнственський, О.Б. Кістяківський. – Київ, 1962. – 350 с.
5. Волчанецкий И.Б. О птицах Провальской степи Ворошиловградской области / И.Б. Волчанецкий // Труды научно-исследовательского института биологии Харьковского государственного университета им. М. А. Горького. – 1950. – Т. 14-15. – С. 135-146.
6. Волчанецкий И.Б. К вопросу о формировании фауны полевых защитных полос / И.Б. Волчанецкий, С.И. Медведев // Праці науково-дослідного інституту Біології Харківського державного університету ім. О.М. Горького. Сектор екології. – 1950. – Т. 14-15. – С. 7-31.
7. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця, 2006. – С. 114-166.
8. Гаврилюк М.Н. Гніздова фауна та населення птахів м. Черкаси / М.Н. Гаврилюк // Обліки птахів: підходи, методики, результати. ІВА програма. – Львів-Київ, 1997. – С. 98-105.
9. Гащак С.П. Нотатки про деяких рідкісних птахів з території Чорнобильської зони відчуження / С.П. Гащак // Беркут. – 2002. – Т.11, вип. 2. – С. 141-147.
10. Ганя И.М. Роль лесных полос в формировании устойчивых зооценозов / И.М. Ганя, А.И. Мунтяну, В.Г. Остафийчук // Млекопитающие и птицы

- антропогенного ландшафта Молдавии и их практическое значение. – Кишинев, 1986. – С. 3-13.
11. Геренчук К. І. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів / К. І. Геренчук, М. М. Койнов, П. М. Цись. – Львів, 1964. – С. 79–91.
  12. Горбань І.М. Різноманіття птахів пасовищних екотонів / І.М. Горбань // Вісник Львів. ун-ту. Серія Біологічна. – 2004. – Вип. 37. – С. 169-175.
  13. Грищенко В.Н. Матеріали по орнітофауне Сумського Посем'я / В.Н. Грищенко // Авіафауна України. – 2002. – Вип. 2. – С. 1-8.
  14. Грищенко В.М. До орнітофауни Нижньої Сули / В.М. Грищенко, М.Н. Гаврилюк, Є.Д. Яблоновська-Грищенко // Беркут. – 1996. – Т.5, вип.1. – С. 24-25.
  15. Капелюх Я.І. Орнітофауна заповідника «Медобори» / Я.І. Капелюх, А.І. Гузій // Заповідна справа в Україні. – 2000. – Т.6, вип. 1-2. – С. 59-67.
  16. Клитин А.Н. Птицы Советской Буковины / А.Н. Клитин // Животный мир Советской Буковины. – Черновцы, 1959. – Т. 2. – С. 67-133.
  17. Кныш Н.П. Биологические особенности сорокопута-жулана как фонового вида лесостепной полосы УССР : автореферат дис. ... канд. биол. Наук / Н.П. Кныш. – Киев, 1987. – 23 с.
  18. Кныш М.П. Птахи околиць біологічного стаціонару «Вакалівщина» (анотований перелік видів) / М.П. Кныш // Вакалівщина : До 30-річчя біостаціонару Сумського педінституту. Збірник наукових праць. – Суми, 1998. – С. 99-120.
  19. Костин Ю.В. Птицы Крыма / Ю.В. Костин. – Москва, 1983. – С. 169.
  20. Кузякин А.П. Зоогеография СССР / А.П. Кузякин // Учен. зап. МОПИ. – Москва, 1962. – Т. 109. – С. 3-182.
  21. Равкин Е.С. Методические рекомендации по комплексному маршрутному учету птиц / Е.С. Равкин, Н.Г. Челинцев. – Москва, 1990. – 33 с.

22. Мальчевский А.С. Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий / А.С. Мальчевский, Ю.Б. Пукинский. – Ленинград: ЛГУ, 1983. – Т. 2. – С. 66-74.
23. Орлов П.П. Орнітофауна Черкаського району / П.П. Орлов // Наукові записки Черкаського державного педагогічного університету. – Черкаси, 1948. – Вип. II. Книга II. – С. 103-104.
24. Полуда А. М. Распространение и численность серого сорокопута, *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes), в Украине / А. М. Полуда, Г. Г. Гавриш, И. В. Давиденко // Вестник зоологии. – 2007. – Т. 41, вып. 4. – С. 369–375.
25. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Подольской губернии // Бюлетень Моск. об-ва испыт. природы. Биол. – 1928. – Т. 37. – Вып. 1-2. – С. 82-204.
26. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Западного Закарпатья / Л.А. Портенко – Москва-Ленинград, 1950. – С. 301-359.
27. Птицы Рязанской Мещеры / Под ред. Е.И. Хлебосолова. – Рязань, 2008. – С. 161-172.
28. Птицы Латвии: Территориальное размещение и численность / Под ред. Я.Виксне. – Рига, 1983. – С. 140-142.
29. Немчинов М. Ю. Экологические особенности серого сорокопута (*Lanius excubitor* L., 1758) в Беларуси / М. Ю. Немчинов // Сборник работ 61-й научной конференции студентов и аспирантов Белгосуниверситета. – Минск, 2004. – С. 34–37.
30. Немчинов М. Ю. Некоторые особенности биологии серого сорокопута (*Lanius excubitor*) в Белорусском Полесье / М. Ю. Немчинов // Орнитологические исследования в Северной Евразии: Тезисы XII Международной орнитологической конференции Северной Евразии. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2006. – С. 391–392.

- 31.Сеник М.А. Орнітофауна як індикатор стану лучних екосистем / М.А. Сеник // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія Біологічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 125-128.
- 32.Скильский И.В. Состав и распределение гнездовых птиц юго-восточной части зеленой зоны г.Черновцы / И.В. Скильский // Охрана и воспроизводство птиц пригородных лесов и зеленых насаждений. – Львов, 1991. – С. 87-94.
- 33.Скільський І.В. Фауна та населення птахів регіонального ландшафтного парку «Чернівецький» (на прикладі його північної частини) / І.В. Скільський // Заповідна справа в Україні. – 1998. – Т. 4, вип.2. – С. 41-47.
- 34.Страутман Ф.И. Птицы западных областей УССР / Ф.И. Страутман. – Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1963. – Т.2. – С. 98-104.
- 35.Тарасенко М.О. Біотопічний розподіл та чисельність *Lanius collurio* в умовах Кам'янецького Придністров'я / М.О. Тарасенко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія Педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип.5. – С. 152-154.
- 36.Тарасенко М.О. До деяких аспектів біології сорокопуда сірого (*Lanius excubitor*) та сорокопуда чорнолобого (*Lanius minor*) в умовах Кам'янецького Придністров'я / М.О. Тарасенко // Збірник матеріалів науково-практичної конференції до 100-річчя від дня народження К.І. Геренчука. – Кам'янець-Подільський, 2005 р. – С. 142–147.
- 37.Тарасенко М.О. Характер розміщення гнізд сорокопуда тернового *Lanius collurio* L. в умовах чагарникового степу Кам'янецького Придністров'я / М.О. Тарасенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Біологічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 139-143.
- 38.Тарасенко М.О. Екологічні групи та біорізноманіття птахів садів Хмельницького Придністров'я / М.О. Тарасенко // Наукові праці

- Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т.2, вип.7 – С. 170-171.
- 39.Тарасенко М.О. Гніздова орнітофауна лучних екосистем верхів'я річки Тернава / М.О. Тарасенко // Вісник Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. І. Огієнка, 2008. – Вип. І. – С. 75-79.
- 40.Тарасенко М.О. Особливості гніздування сорокопуда сірого *Lanius excubitor* в агроландшафтах Західного Поділля / М.О. Тарасенко // Подільський природничий вісник. – Вип. І. – 2010. – С. 153-162.
- 41.Тарасенко М.О. Орнітоценоз лучно-чагарникових ділянок природо заповідного фонду Західноподільського Придністров'я в межах НПП «Подільські Товтри» / М.О. Тарасенко, М.Д. Матвеев, М.В. Дребет, А.В. Ліщук // Вісник Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. І. Огієнка. Природничі науки. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. ІІ. – С. 104-115.
- 42.Талпош В.С. 1998. Матеріали до екології сорокопуда-жулана в Тернопільській області / В.С. Талпош // Матеріали ІІІ конференції молодих орнітологів України. – Чернівці, 1998. – С. 147-151.
- 43.Татаринов К.А. Фауна хребетних заходу України / К.А. Татаринов. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. – С.120.
- 44.Тищенко А.А. Гніздова орнітофауна кладбищ и парков Тирасполя / А.А. Тищенко, О.С. Алексеева // Беркут. – 2003. – Т.12, вип.1-2. – С. 21-31.
- 45.Тищенко А.А. Гніздова орнітофауна г. Каменка (Придністровье) / А.А. Тищенко // Беркут. – 2005. – Т.14, вип.2. – С. 163-172.
- 46.Храневич В.П. Матеріали до орнітофауни західних округ України / В.П. Храневич // Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідчої катедри. – 1929. – Т.1. – С. 5-39.
- 47.Шарлемань М.В. Птахи УРСР. (Матеріали до фауни) / М.В. Шарлемань. – Київ, 1938. – С. 128-131.

48. Bassin P. Status and trends of shrikes in Switzerland with special reference to the Great Grey Shrike / P. Bassin // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P. 45-48.
49. Bechet G.H. Status and habitat structure of the Great Grey Shrike in Luxembourg / G.H. Bechet // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P.49-54.
50. Butiev V.T. Shrikes in Vologda region, northern European Russia / V.T. Butiev, E.A. Lebedeva // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P.61-63.
51. Carlson A. Persistence of a Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) population in a patchy landscape / A. Carlson // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P.64-66.
52. Cramp S. The Birds of Western Palearctic. Flycatchers to Shrikes / S. Cramp, C. Perrins. – New York, Oxford. – 1993. – Vol. 7. – 577 p.
53. Ivanovsky V. Breeding biology and ecology of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) in Northern Belarus / V. Ivanovsky, V. Kuzmenko // The Ring. – 2000. – Vol. 22, № 1. – P. 181-183.
54. Krištin A. Breeding biology and breeding success of the Lesser Grey Shrike *Lanius minor* in a stable and dense population / A. Krištin, H. Hoi, F.Valera, C. Hoi // Ibis. – 2000. – Vol. 142. – P. 305-311.
55. Kuźniak S. Distribution and breeding habitat of the Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) in an intensively used farmland / S. Kuźniak, P. Tryjanowski // Ring. – 2000. – Vol. 22, №1. – P. 89-93.
56. Olborska P. Breeding biology of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) an analysis of nest record cards / P. Olborska, J. Kosicki // Biological Lett. – 2004. – Vol. 41, №2. – P. 147-154.
57. Rothhaupt G. Current status and habitat of the Great Grey Shrike in Germany / G. Rothhaupt // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P. 98-105.

58. Lefranc N. Shrikes and the farmed land scape in France / N. Lefranc, D. Pain, M. Pienkowsky // Farming and Birds in Europe. – London, 1997. – P. 236-268.
59. Lorek G. Breeding status of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) in Poland / G. Lorek // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P. 122-127.
60. Sachslehner L. The breeding population of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) in Austria, 1995-2003 / L. Sachslehner, A. Schmalzer, R. Probst // Biological Lett. – 2004. – Vol. 41, №2. – P. 135-146.
61. Schön M. 1994 b. Breeding biology of the Great Grey Shrike *Lanius e. excubitor* clutch size, brood size, and breeding success in the region of the southwestern Schwäbische Alb in comparison with other populations / M. Schön // Ecol. Birds. – 1994. – Vol. 16. – P. 173-217.
62. Schön M. Habitat structure, habitat changes and causes of decline in the Great Grey Shrike (*L. excubitor*) in southwestern Germany / M. Schön // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – P. 142-149.
63. Yosef R. 1994. Evaluation of the global decline in the True Shrike (Family *Laniidae*) / R. Yosef // Auk. – Vol. 111. – P. 228-233.

Quantity and habitats distributing of birds of family to Shrike (*Laniidae*) in the conditions of Podillya.

M. Tarasenko. – The analysis of the habitats distributing and quantity of Shrikes is In-process conducted in the natural and cultural landscapes of Podillya. Comparison of quantity of Shrikes is also carried out on territory of Podillya and contiguous territories. Red-backed Shrike is the very numeral and numeral bird of both natural and cultural landscapes with a quantity in 0,9-11,9 pair/10 ha, Great Grey Shrike – ordinary type of road and culture wood landscapes, and rare – in other, with a quantity in 0,003-0,145 pair/10 ha, and Lesser Grey Shrike – is an ordinary kind only in travelling landscapes, in other – rare and very rare, with a quantity in 0,023-0,069 pair/10 ha. The determining terms of nest territories of birds of family of *Laniidae* is heterogeneity of nest habitats that presence of perchs.

Keywords: Red-backed Shrike, Great Grey Shrike, Lesser Grey Shrike, quantity, habitats distributing.